

НОВІТНІ ЧАСИ

УДК 94 : 351.741 (477) «192»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.5.231>

Песоцький Максим*

УЧАСТЬ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ МІЛІЦІЇ (1920–І рр.)

Анотація: Розглянуто роль НКВС у забезпеченні дотримання громадянами України правопорядку за посередництва органів міліції. Встановлено, що чисельність особового складу міліції в Україні не була сталою та змінювалася з огляду на політичну кон'юнктуру та фінансову спроможність держави забезпечувати потреби правоохоронних органів. З метою подолання плінності кадрового складу органів міліції влада намагалася покращити матеріальний стан правоохоронців шляхом збільшення їм виплат. Незважаючи на превентивні заходи, значна кількість посад у правоохоронних органах продовжувала залишатися вакантною.

Упродовж досліджуваного періоду відбувалася уніфікація посадових обов'язків міліціонерів і чітке розмежування їх повноважень. Серед злочинів з якими міліцейським органам НКВС доводилося вести боротьбу виокремлено грабежі, хуліганство, самогоноваріння та конокрадство. Попри незадовільний матеріальний стан, в якому доводилося працювати співробітникам органів міліції, їм все ж вдавалося досягати високого рівня розкриття злочинів. Одночасно силові органи, що перебували у структурі НКВС, використовувалися владою з метою розправи над особами, які були невдоволені заходами більшовиків у сфері трансформації усталених форм соціальних відносин.

Ключові слова: Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС), міліція, злочинність, Україна, радянська влада, Україна

Протягом 20-х рр. ХХ ст. до сфери повноважень Народному комісаріату внутрішніх справ (НКВС) України належало вирішення досить широкого кола питань – від контролю за торговельною діяльністю громадян до упорядкування функціонування пенітенціарної системи. Одним з важливих напрямів діяльності наркомату також стала правоохоронна діяльність. Слід зазначити, що в цей час НКВС України здебільшого виконував завдання адміністративного характеру, а назва цієї структури ще не набула поширеної серед загалу негативної конотації, оскільки репресіями тоді переважно займався інший орган – Державне політичне управління.

Дослідження базується на матеріалах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також публікаціях відомчого періодичного

---

* Песоцький Максим Миколайович – аспірант кафедри всесвітньої історії та археології історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3123-2088>; e-mail: pesotskiy-m@ukr.net

видання «Адміністративний вісник». Крім того в нагоді стали колективні монографії «З історії міліції радянської України»¹ та «Міліція України: історичний нарис, портрети, події»².

Мета дослідження – охарактеризувати участь НКВС України в організації роботи міліції протягом 20-х рр. ХХ ст.

Кількість співробітників органів міліції у 1921 р. була доволі значною, після чого вона розпочала скорочуватися як шляхом демобілізації, так і внаслідок перегляду особового складу³. Так, у середині 1921 р. в органах міліції налічувалося 289 тис. осіб. На кожні 90 жителів України припадав один працівник міліції. Однак навчити та забезпечити всім необхідним таку масу міліціонерів на той час було неможливо. Бракувало зброї, спорядження й обмундирування. Лише 189 тис. міліціонерів мала змогу отримати продовольчі пайки⁴. Та вже станом на 1 вересня 1922 р. Головному управлінню міліції НКВС⁵ підпорядковувалося 39 тис. міліціонерів і 3629 співробітників карного розшуку, а через рік – 12 345 міліціонерів і 1654 співробітників карного розшуку⁶. Найменша кількість правоохоронців в Україні була зафіксована в 1924 р., після чого розпочалося щорічне поповнення особового складу органів міліції. Восени 1928 р. в Україні вже нараховувалося 25 тис. міліціонерів⁷.

Прикметно, що навіть у другому кварталі 1925 р. на службі в органах міліції та розшуку перебувало лише 53,5% українців. В окремих губерніях кількість українців порівняно з попереднім кварталом збільшилася. Наприклад, у Полтавській губернії цей показник зріс на 3,5%, а в Харківській – на 2,2%.

Що стосувалося соціального складу органів міліції та розшуку, то 88% їх службовців походили із робітничих і селянських родин⁸. Найбільша кількість осіб робітничого походження у складі міліції перебувала в 1925 р., після чого їх відсоток, на противагу особам селянського походження, щорічно знижувався. Причиною цього було те, що органи міліції поповнювалися, у першу чергу, за рахунок демобілізованих червоноармійців, серед яких домінували селяни. Демобілізовані ж червоноармійці робітничого походження до лав міліції потрапляти не бажали, оскільки їх не вдовольняв рівень матеріального забезпечення працівників правоохоронних органів і доволі важка служба⁹.

У 1923 р. Головним управлінням міліції НКВС було видано низку документів, які регламентували діяльність органів міліції. Це зразкова інструкція районному наглядачу, інструкція керівнику районної міліції, правила проходження служби, дисциплінарний статут.

---

¹ Из истории милиции советской Украины. Киев: МООП УССР, 1965. 399 с.

² Міліція України: історичний нарис, портрети, події. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2002. 140 с.

³ История милиции Украинской ССР. В документах и материалах. Київ, 1969. Т. 1. С. 621.

⁴ Из истории милиции советской Украины. Киев: МООП УССР, 1965. С. 34.

⁵ З 20 вересня 1924 р. – Відділ міліції та розшуку НКВС, а з 23 липня 1926 р. – Головне управління міліції та карного розшуку НКВС.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 5. Оп. 2. Спр. 35. Арк. 44.

⁷ История милиции Украинской ССР. В документах и материалах... Т. 1. С. 621.

⁸ В царині праці Наркомвнуправ УССР // Адміністративний вісник. 1926. № 7. С. 25.

⁹ История милиции Украинской ССР. В документах и материалах... Т. 1. С. 622.

У зразковій інструкції районному наглядачеві йшлося, що райони міліції діляться на підрайони, в яких і здійснюють свою роботу районні наглядачі. Постові міліціонери, безпосередньо підпорядковуючись черговому району, мали також виконувати вказівки районного наглядача. Окрім проведення дізнань щодо кримінальних справ та охорони громадського порядку районні наглядачі мали всіляко сприяти агентам карного розшуку.

Інструкція начальнику районної міліції покладала на нього і керований ним орган обов'язок стежити за виконанням громадянами законів і підзаконних актів, попереджати та припиняти правопорушення, виявляти та розслідувати кримінальні злочини.

У Правилах проходження служби у робітничо-селянській червоній міліції та карному розшуку, затверджених народним комісаром внутрішніх справ УСРР 12 грудня 1923 р., вказувалося, що особи, які влаштувалися на роботу до органів міліції, вважаються такими, що перебувають на державній службі. Працівники оперативного та стройового складу зобов'язувалися прослужити в міліції не менше року.

Дисциплінарний статут робітничо-селянської міліції було затверджено того ж 12 грудня 1923 р. народним комісаром внутрішніх справ, командуючим військами України, народним комісаром юстиції та народним комісаром праці. У статуті було сформульовано поняття міліцейської дисципліни, визначалися права та обов'язки керівників органів міліції та їх підлеглих, передбачалися заходи службового заохочення та стягнення. Статут зобов'язував працівника міліції поводитися гідним чином як на службі, так і поза нею, охороняти права громадян і бути з ними ввічливим, чесним, безкорисливим, сумлінно виконувати свої службові обов'язки та бережно ставитися до державного майна.

Важливим документом, який визначив напрямок подальшого розвитку міліції, стала постанова про діяльність органів міліції, прийнята Всеукраїнською нарадою працівників НКВС у червні 1924 р.

У постанові виокремлювалися найсуттєвіші недоліки в організації та діяльності української міліції, які слід було негайно усунути. Нарада, насамперед, звертала увагу на надмірну завантаженість працівників міліції. У середньому протягом року кожен працівник міліції здійснював 133 обшуки, 60 затримань злочинців, 223 рази писав службові листи. У сільській місцевості обтяженість працівників міліції була ще більшою. З огляду на завантаженість міліціонерів нарада вирішила, що подальше скорочення штатів міліції неможливе¹⁰.

Протягом 1924 р. було суттєво поліпшено кадровий склад міліції та карного розшуку. Завдяки обережному підходу до відбору співробітників, більш високим вимогам до кандидатур і поліпшенню матеріального становища прийнятих на роботу осіб рівень злочинності у середовищі працівників міліції та карного розшуку вдалося суттєво знизити. Попри це, серед співробітників можна було й надалі спостерігати такі специфічні злочини і проступки як перевищення владних повноважень, несанкціоноване звільнення з-під варти арештованих, алкоголізм, самовільне похищення служби¹¹.

У середині 1920-х рр. прокотилася низка судових процесів над працівниками міліції та розшуку в низці округ, зокрема в Херсонській, Маріупольській, Київській.

---

¹⁰ Из истории милиции советской Украины... С. 42–43.

¹¹ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 37. Арк. 28зв.

Хвиля процесів змусила звернути увагу на особовий склад органів міліції та розшуку, а також на вивчення причин злочинності, що були пов'язані з умовами служби та побуту їх працівників. З цією метою, за директивною вищих законодавчих органів УСРР, було здійснено всеукраїнський перегляд штатів міліції та розшуку.

Робота з перегляду особового складу тривала понад півроку. За підсумками перевірки з посад було знято 11,6% всього переглянутого складу.

Оскільки перегляд був дуже суворим, звільняли з посад не лише за скоєні злочини або за підозру в них, а й за пияцтво, неналежний спосіб життя, невідповідність службі. Та все ж відсоток звільнених виявився нижчим від кількості відсторонених від виконання службових обов'язків під час всеукраїнської чистки міліції та розшуку 1923 р.

7,9% звільнених співробітників органів міліції та розшуку було притягнуто до кримінальної відповідальності.

На місцевому рівні здійснення чистки забезпечувалося окружними комісіями з перегляду штату міліції, під керівництвом центральної комісії. Остання безпосередньо перевіряла лише вищий склад міліції та розшуку, тобто керівників окружних підвідділів міліції і розшуку. Головна ж робота її полягала у розгляді скарг окружних комісій, яких надійшло 629. 3-поміж розглянутих скарг було задоволено майже 30%, інші ж залишилися без рішень.

Некомплект особового складу міліції і розшуку, що утворився в результаті чистки, заповнювався новими працівниками, головним чином з числа демобілізованих червоноармійців. Крім того, за клопотанням Відділу міліції та розшуку НКВС було надано директиви по лінії профспілок і комнезамів щодо висування гідних осіб, які відповідали б службі в органах міліції та розшуку¹².

Одним із основних недоліків міліції структурного характеру була значна плінність її кадрів. 1924 р. з органів міліції лише на одній Полтавщині пішло 1 766 осіб, на їхнє місце було зараховано 1 105 осіб¹³. В штатах органів міліції і карного розшуку, у супереч існуючим правилам і законоположення, відбувалися постійні зміни керівного складу¹⁴. У деяких районах за пів року змінилося вісім керівників міліції. Загалом по Україні плінність кадрів у міліції 1924 р. сягнула 72%¹⁵.

Відділ міліції та розшуку НКВС повів рішучу боротьбу з плінністю особового складу, що протягом 1924-1925 рр. в середньому сягала 50%. Важливе значення у цій боротьбі відіграла постанова Ради народних комісарів УСРР, згідно якої на стройових працівників міліції та активних співробітників карного розшуку поширювалася відповідальність за 107 статтею Кримінального кодексу УСРР за самовільне полишення служби до закінчення терміну даної ними підписки про несення обов'язкової служби¹⁶.

Поширеність серед працівників міліції злочинності, низький рівень дисципліни можна пояснити їх тяжким матеріальним становищем. Міліціонери отримували замалу

---

¹² В царині праці Наркомвнуправ УСРР // Адміністративний вісник. 1926. № 7. С. 22.

¹³ Из истории милиции советской Украины... С. 44.

¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 37. Арк. 28.

¹⁵ Из истории милиции советской Украины... С. 44.

¹⁶ В царині праці Наркомвнуправ УСРР // Адміністративний вісник. 1926. № 7. С. 23.

заробітну платню, яка навіть не відповідала прожитковому мінімуму¹⁷. Як бачимо, наслідки передачі утримання міліції на баланс місцевих бюджетів у середині 1920-х рр. були доволі негативними. Загальна штатна чисельність міліції протягом десятиліття не була сталою. Хибна система фінансового забезпечення спричинила зростання соціальної напруженості у лавах міліції, адже співробітникам сусідніх органів міліції, які працювали в однакових умовах, встановлювались оклади, що істотно відрізнялися. Зміни призвели до значного перевантаження працівників міліції і, внаслідок цього, до певного погіршення показників охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю¹⁸.

У зв'язку з переходом на трьохступеневу систему управління, який відбувся влітку 1925 р., виникла потреба у перегляді штатів деяких місцевих органів міліції та розшуку. В результаті реформи відбулося скорочення співробітників губернських апаратів міліції та розшуку, тоді як райони відділення стали ближчими до центру, оскільки його діяльність значно позбавилася. Доволі життєздатним виявилось виокремлення Харківського управління міліції та розшуку на правах округу, а у трьох найбільших містах України – Києві, Одесі та Катеринославі – окремих міських управлінь міліції та розшуку з підпорядкуванням окружній міліції¹⁹. До складу Катеринославського управління міліції та розшуку входило 49 осіб, а також по 79 співробітників до решти трьох²⁰.

Також після переходу на трьохступеневу систему управління було розроблено проєкт декрету про штати кінних резервів міліції, а також про норми розрахунку стройового складу міліції у містах окружного значення. Після скасування губерній було ліквідовано губернські кінні резерви міліції, тоді як штати окружних резервів були недостатні для обслуговування окремих великих округ. З огляду на це НКВС пропонував переглянути штати кінних резервів²¹.

Штати районних органів міліції, які були затверджені Радою народних комісарів УСРР у лютому 1925 р., протягом наступного року не переглядалися, адже стан окружних бюджетів не дозволяв розраховувати на створення більших штатів. Кадровий склад органів міліції і розшуку, через слабкість місцевого бюджету, незважаючи на зусилля та тиск з боку центру, не був сформований до кінця. Зокрема, в округах не були встановлені посади діловодів на 16%, агентів розшуку на 8%, міліціонерів на 50%, а районних наглядачів аж на 68%.

Робота органів міліції та розшуку в структурно-штатній сфері полягала, крім докладання зусиль у напрямку пошуку співробітників для зайняття вакантних посад, також у розробці проєкту штатів міліції, які ще не були затверджені на законодавчому рівні, норм стройового складу міліції та розшуку в окружних містах, проєкту штатів для адресних столів²².

Для того, щоб підібрати більш кваліфікований склад працівників міліції та розшуку, а також утримати в цих органах тих, хто вже перебував на службі, влада

---

¹⁷ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 37. Арк. 52зв.

¹⁸ Коцан І.Д. Міліція Харківщини у 1917–1930 рр.: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Харків, 2003. С. 13.

¹⁹ В царині праці Наркомвнуправ УСРР // Адміністративний вісник. 1926. № 7. С. 21.

²⁰ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 43. Арк. 77.

²¹ В царині праці Наркомвнуправ УСРР // Адміністративний вісник. 1925. № 7–8. С. 29.

²² В царині праці Наркомвнуправ УСРР // Адміністративний вісник. 1926. № 7. С. 21.

розуміла потребу покращення їх матеріального становища. Протягом 1924–1925 рр. заробітна плата працівників міліції та розшуку підвищилася на 13%, але все ж не досягла повсюдно прожиткового мінімуму, оскільки спостерігалася надзвичайна строкатість ставок в окремих округах і навіть районах. Відділ міліції та розшуку НКВС 1926 р. змушений був висунути проект уніфікації заробітної плати, в основу якого мав бути покладений єдиний для УСРР коефіцієнт ставок. Особлива увага зверталася на покращення матеріального становища працівників міліції та розшуку у прикордонних округах. Через законодавчі органи було прийнято декрет «Про пільги та переваги осіб, які перебувають на службі в міліції та розшуку і їх сімей», згідно якого працівники міліції та розшуку отримували право користуватися пільгами та перевагами у сфері трудового землекористування, сільського господарства, народної освіти, а також житлової політики²³.

У зв'язку з браком коштів існувала проблема забезпечення працівників міліції форменим одягом. Наприклад, міліціонери Полтавської губернії станом на 1924 р. мали 90% застарілого обмундирування²⁴. Постачання окружних органів міліції та розшуку спеціальним одягом вдалося значною мірою централізувати у 1926 р.²⁵

Не вистачало міліціонерам і зброї. У 1923 р. на їх озброєнні перебували головним чином гвинтівки, яких нараховувалося 11 536 штук. Співробітникам міліції бракувало револьверів і набоїв до них – у розпорядженні міліціонерів перебувало лише 1 881 наган і 367 револьверів інших типів, у той час як потреба в них сягала 8,2 тис. штук²⁶. Лише в травні 1925 р. місцеві органи міліції і розшуку отримали достатню кількість зброї та боєприпасів²⁷.

Радянська влада, рекламуючи переваги спеціалізованої освіти, зверталася до міліціонерів: «Найважливішим питанням, яке стоїть зараз перед працівником міліції та розшуку, є навчання. Працівник міліції на відміну від представників старої царської та всяких буржуазних поліцій, повинен бути не лише вузьким фахівцем своєї професії та «охоронцем порядку», а й громадським діячем. Він повинен уміти відповісти на всі питання робітника чи селянина, поставлені йому, як представнику влади, а для цього потрібні певні знання, які можна отримати у школах, навчальних командах чи, нарешті, шляхом самоосвіти»²⁸.

З метою підвищення кваліфікації влада залучала співробітників міліції та карного розшуку до навчання. У 1925 р. у Київській, Харківській та Одеській губерніях було створено викладацькі колективи для регулярного проведення занять з міліціонерами. Проте навчання відбувалося не на постійній основі, причиною чого став малокомплектний кадровий склад місцевих органів міліції – у значній кількості випадків неможливо було виокремити групу міліціонерів у кількості 15–20 осіб, щоб можна було організувати для них навчання.

---

²³ Ibid. С. 23.

²⁴ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 37. Арк. 53.

²⁵ В царині праці Наркомвнуправ УСРР // Адміністративний вісник. 1926. № 7. С. 24.

²⁶ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 35. Арк. 46.

²⁷ В царині праці Наркомвнуправ УСРР // Адміністративний вісник. 1926. № 7. С. 24.

²⁸ Якимович І. Семь лет борьбы и работы (5 февраля 1919 г. – 5 февраля 1926 г.) // Адміністративний вісник. 1926. № 2-3. С. 5.

Підготовка молодшого та середнього міліцейського складу централізовано здійснювалася у Всеукраїнській школі командного складу міліції та розшуку. Підготовані курсанти змінювали працівників, які не справлялися зі своєю службою, зокрема на районному рівні. Звільнених влада намагалася не позбутися, а направити до школи для набуття необхідних навичок²⁹. Народний комісаріат освіти давав рекомендації щодо покращення навчального плану та програм Всеукраїнської школи командного складу міліції та розшуку. Своєю чергою Відділ міліції та розшуку НКВС у відповідності до наданих порад до початку навчального року, який розпочинався 1 січня, намагався встигнути переробити програми школи³⁰.

Всеукраїнська школа командного складу міліції та розшуку, зробивши наприкінці 1925 р. передислокацію з Харкова до Києва, станом на 1926 р. здійснила два випуски курсантів загальною кількістю 262 особи, яких було направлено до округів для зайняття командних посад.

Розроблялися заходи, спрямовані на розширення практичної підготовки курсантів як у самій школі, так і поза нею. Практичні заняття курсанти мали відвідувати протягом усього навчального року, паралельно із засвоєнням теоретичної частини навчального курсу.

Існувала практика індивідуальної самопідготовки, яка застосовувалася лише стосовно командного складу. Для полегшення проходження самопідготовки було розроблено детальну програму, із зазначенням переліку необхідних посібників з кожного предмета³¹.

Більшовики приділяли значну увагу ідеологічній обробці службовців органів державної влади. У зв'язку з цим робота в сфері «політичного виховання» працівників міліції та розшуку здійснювалася комуністичними партійними органами через осередки, що були у кожному окружному апараті правоохоронних органів.

Успішності ліквідації малограмотності серед працівників міліції та розшуку заважала обмеженість штатів та їх перевантаженість.

Українізація апарату міліції та розшуку в 1925 р. доволі успішно здійснювалася в Київській, Полтавській, Волинській, Подільській губерніях, тоді як в інших губерніях робота проводилася слабо³².

Упродовж 1 жовтня 1922 р. – 30 вересня 1923 р. органи міліції та карного розшуку спромоглися розкрити 1 306 убивств, 974 збройних пограбувань, 124 517 крадіжок, виявили 10 722 порушень правил торгівлі та 9 974 випадків бійок³³. Значних успіхів міліція змогла досягти у боротьбі зі злочинністю протягом 1926–1927 рр. Досить зазначити, що рівень розкриття злочинів у 1927 р. склав 71%. Це був доволі високий показник, якщо врахувати, що ступінь розкриття злочинів у країнах Західної Європи становив не більше 70%³⁴. Вагоме місце у роботі органів міліції та карного розшуку посідала боротьба з «бандитизмом»³⁵. Під цим терміном радянська влада розуміла не

---

²⁹ Милиция и розыск УССР во II квартале // Адміністративний вісник. 1925. № 1–2. С. 25.

³⁰ В царині праці Наркомвнуправ УСРР // Адміністративний вісник. 1925. № 7–8. С. 29.

³¹ В царині праці Наркомвнуправ УСРР // Адміністративний вісник. 1926. № 7. С. 23.

³² Милиция и розыск УССР во II квартале // Адміністративний вісник. 1925. № 1–2. С. 25.

³³ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 35. Арк. 47.

³⁴ Міліція України: історичний нарис, портрети, події... С. 140.

³⁵ Из истории милиции советской Украины. Киев: МООН УССР, 1965. С. 82.

лише злочинну діяльність озброєних ватаг чоловіків, які, скажімо, перепиняли на безлюдних ділянках доріг селян з метою їх грабунку, а й групи осіб, які вели підпільну боротьбу з комуністами з національно-політичних і соціально-економічних мотивів. Тож, варто наголосити, що органи міліції та карного розшуку інтенсивно використовувалися більшовиками з метою придушення українського визвольного руху та селянського опору соціалістичним експериментам.

Важливим завданням української міліції була боротьба із самогонварінням. На офіційному рівні радянська влада суть цього правопорушення вбачала у тому, що на виготовлення самогону витрачалася значна кількість продуктів харчування – хліба, картоплі, буряку, цукру. До того ж самогонваріння і пов'язане з ним пияцтво сприяли зростанню злочинності, зокрема збільшенню кількості таких небезпечних злочинів, як хуліганство, грабежі, розбої. Боротьба із цими явищами провадилася працівниками міліції найрізноманітнішими методами: виявлялися осередки самогонваріння; проводилися обшуки та рейди з вилучення самогону, а також дізнання у справах про самогонваріння; розкривалися випадки розкрадання спирту з державних сховищ; припинявся незаконний продаж спирту та алкогольних напоїв; підвищувався контроль за дотриманням правил торгівлі спиртними напоями³⁶. Протягом 1 жовтня 1922 р. – 30 вересня 1923 р. міліцією було виявлено 25 484 осередків самогонваріння, затримано 19 738 осіб, причетних до нелегального виготовлення алкоголю³⁷. У 1924 р. під час великодніх свят і з нагоди демобілізації з армії та призиву до неї Україною було здійснено два потужні рейди. Якщо протягом 1922–1923 рр. було затримано близько 20 тис. самогонників, то упродовж більшої частини 1924 р. 48 тис. осіб, які займалися незаконним виготовленням алкогольних напоїв³⁸. Упродовж 1925–1927 рр. органами міліції на самогонників було складено 185 тис. протоколів, конфісковано 50 тис. самогонних апаратів, знищено 300 тис. літрів незаконно виготовлених алкогольних напоїв³⁹.

Боротьба органів міліції із самогонварінням органічно поєднувалася з боротьбою проти хуліганства. Хуліганство, яке в Україні було чи не найпоширенішим злочином, вважалося одним з найнебезпечніших наслідків алкоголізму. За даними НКВС, з 1 травня 1925 р. по 1 жовтня 1926 р. в цілому по країні було зареєстровано 39 тис. випадків хуліганства, причому в переважній більшості випадків хулігани діяли у стані сп'яніння.

У постанові Колегії НКВС зазначалося, що основною причиною хуліганства є пияцтво. Значною мірою хуліганству сприяли відсутність планового й об'єднаного керування боротьбою з цим явищем, недостатня визначеність каральної політики. Колегія НКВС наголошувала, що для посилення боротьби з хуліганством слід поліпшувати культурно-виховну роботу серед населення, вживати заходів попереджувального характеру та вдосконалювати судову практику, і клопотала перед урядом про створення центральної й окружних нарад з питань боротьби з хуліганством за участю представників адміністративних органів, профспілок та органів народної освіти⁴⁰.

---

³⁶ Міліція України: історичний нарис, портрети, події... С. 45.

³⁷ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 35. Арк. 47.

³⁸ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 37. Арк. 36.

³⁹ Развитие органов милиции в советском государстве. Москва: Изд-во Высшей школы МООП СССР, 1967. С. 49.

⁴⁰ Міліція України: історичний нарис, портрети, події... С. 67.

Доволі складною виглядала боротьба міліції із таким явищем як конокрадство. Протягом жовтня 1923 р. – вересня 1924 р. із 6 686 випадків викрадення коней вдалося розкрити лише 2 446 епізодів, що становило 38% від загальної кількості подібних випадків. Відсутність коштів для організації розлогої мережі інформаторів у сукупності із браком засобів пересування значною мірою зменшувала інтенсивність та успішність боротьби з конокрадством⁴¹.

Відділ міліції і розшуку НКВС вивчав методи боротьби з дитячою безпритульністю, а також пов'язане із нею явище зростаючого хуліганства. Станом на 1925 р. в Україні мешкало близько 15 тис. зареєстрованих безпритульних дітей, які потребували невідкладної державної та громадської допомоги⁴².

Що стосується питання відносин міліції і карного розшуку з іншими структурами влади, то вони були доволі відмінними.

Взаємини органів міліції і розшуку з Державним політичним управлінням у середині 1920-х рр. були налагодженими, чому сприяла інструкція 1925 р. про співробітництво між цими органами.

Зрештою, було вирішено питання про особливості конвоювання заарештованих і про взаємини міліції з конвойною вартою. Згідно інструкції міліція мала супроводжувати заарештованих з моменту затримання до розміщення в будинку примусових робіт або інших місцях позбавлення волі, що охоронялися конвойною вартою. З цього часу заарештований мав перебувати під охороною конвойної варти, яка повинна була супроводжувати його всюди, куди б його не спрямовували.

Взаємини органів міліції та карного розшуку із прокуратурою та судовими органами не завжди перебували на цілком належному рівні. Головним чином, зіткнення та конфлікти виникали на ґрунті того, що прокуратура надто широко тлумачили свої наглядацькі права, тоді як судові органи завантажували органи міліції та карного розшуку дорученнями, які з успіхом могли б бути виконані в інший спосіб⁴³.

НКВС намагався позбавити співробітників міліції та карного розшуку від виконання функцій, які, з огляду на певні обставини, покладали на них інші органи влади та не були пов'язані з їх безпосередніми обов'язками. У зв'язку з тим, що органи суду та слідства розміщували заарештованих у камерах затримання при відділках міліції, які у більшості випадків були технічно не пристосовані для зазначеної мети, НКВС спільно з Народним комісаріатом освіти у 1924 р. оприлюднив об'їзник, згідно якого народні суди були обмежені у праві користування відповідними камерами терміном у 10 діб. На думку влади цього часу було цілком достатньо для провадження первинних судово-слідчих дій. Після вичерпання обумовленого терміну заарештовані мали бути перевезені до найближчих місць позбавлення волі. У випадках, коли заарештовані становили вагому соціальну небезпеку, вони мали одразу бути поміщені до місць позбавлення волі⁴⁴.

З метою позбавлення органів міліції функцій, що не належали до кола їх безпосередніх обов'язків, Відділом міліції та розшуку НКВС у квітні 1926 р. було

---

⁴¹ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 37. Арк. 44 зв.

⁴² В царині праці Наркомвнуправ УСРР. Адміністративний вісник. 1925. № 7-8. С. 29.

⁴³ В царині праці Наркомвнуправ УСРР. Адміністративний вісник. 1926. № 7. С. 22.

⁴⁴ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 32. Арк. 29.

розроблено спеціальний наказ, зміст якого зводився до того, що правоохоронці звільнялися від обов'язків інформування громадян щодо потреби сплати боргів, а також від самостійного стягнення податкових недоїмок. Наказ було узгоджено з Народним комісаріатом фінансів. Основна його думка полягала у тому, що міліція мала надавати допомогу органам Народного комісаріату фінансів, винятково у випадках, коли ті зустрічали з боку громадян опір. За погодженням із Народним комісаріатом фінансів було видано інструкцію про те, що в такому випадку працівники міліції, стягуючи грошові суми, не мали отримувати гроші на руки, а натомість мусили вимагати подання квитанцій про їх сплату на користь Народного комісаріату фінансів⁴⁵.

НКВС закликав органи міліції та розшуку уважно ставитися до своїх повноважень та не перевищувати їх. У 1925 р. Відділ міліції та розшуку НКВС видав наказ про те, щоб органи міліції жодним чином не провадили самостійно, за своєю ініціативою, ревізій установ кредитної кооперації. Появу наказу зумовило клопотання Народного комісаріату фінансів, оскільки на місцевому рівні траплялися випадки, коли керівники районної міліції, внаслідок нерозуміння своїх функцій, здійснювали подібні ревізії⁴⁶. Вважаючи за ненормальну практику виклику до суду, як свідків, працівників міліції, які здійснювали дізнання під час розгляду тих чи інших справ, Відділ міліції та розшуку НКВС 1926 р. звернувся з клопотанням до Народного комісаріату юстиції про потребу її усунення⁴⁷.

Таким чином, органи міліції та карного розшуку, перебуваючи у підпорядкуванні НКВС, потерпали від важкого фінансового становища, що впливало на відсутність в їх штаті достатньої кількості відповідальних працівників і домінування серед правоохоронців низького рівня професійної підготовки. З метою подолання плінності кадрового складу органів міліції наркомат намагався покращити матеріальний стан правоохоронців шляхом збільшення їм виплат та організації навчання. Незважаючи на превентивні заходи, значна кількість посад у правоохоронних органах продовжувала залишатися вакантною. Чисельність співробітників органів міліції та карного розшуку не відповідала обсягам завдань, виконання яких на них покладалося. Попри це, згодом міліціонери все ж здобули можливість належним чином виконувати функції із забезпечення правопорядку, про що свідчить високий рівень розкриття ними злочинів у другій половині 1920-х рр. Одночасно силові органи, що перебували у структурі НКВС, використовувалися владою з метою розправи над особами, які були невдоволені політикою більшовиків і радянським режимом як таким.

Maksym Pesotskyi

Participation of the People's Commissariat of Internal Affairs of Ukraine in the Organization of the Work of the Police (1920s)

Abstract: The article considers the role of the NKVD in enforcing law and order in Ukraine. This duty was entrusted to the police and criminal investigation bodies. The number

---

⁴⁵ В царині праці Наркомвнуправ УСРР. Адміністративний вісник. 1926. № 6. С. 16.

⁴⁶ В царині праці Наркомвнуправ УСРР. Адміністративний вісник. 1925. № 7-8. С. 29.

⁴⁷ В царині праці Наркомвнуправ УСРР. Адміністративний вісник. 1926. № 6. С. 16.

of police personnel in Ukraine was inconsistent and changed depending on the political climate and the state's financial capacity to meet the needs of law enforcement agencies. Their low wages and lack of uniforms and weapons not only affected the morale of police and criminal investigation officials, but also caused them to commit crimes. In order to overcome this disgraceful trend and prevent staff turnover in the police and criminal investigation bodies, the government tried to improve the material condition of law enforcement officers by increasing their wages and arming them. Despite preventive state measures, many vacancies in law enforcement agencies continued to remain unfilled. During the studied period, the official duties of police officers were unified and their powers were clearly separated. The NKVD tried to improve the level of training of employees of the police and criminal investigations through the organization of specialized training.

The crimes combated by the police forces of the NKVD included robbery, hooliganism, moonshine brewing and horse theft. Despite the unsatisfactory material conditions in which employees of police and criminal investigation agencies had to work, law enforcers still managed to achieve a high crime clearance rate.

At the same time, the power bodies that were in the structure of the NKVD were used by the authorities to persecute persons who were dissatisfied with the Bolsheviks' policies aimed at the transformation of established forms of social relations.

Keywords: People's Commissariat of Internal Affairs (NKVD), police, criminality, Soviet power, Ukraine